

KRSNI ZDENAC RANOKRŠĆANSKE CRKVE U LOVREČINI NA BRAČU

Davor Domančić

Istraživanja i konzervacija ranokršćanske crkve u Lovrečini na Braču istočno od Postira izvodio je Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture u Splitu kroz nekoliko godina, uvijek u ovisnosti od oskudnih novaca koje je dobivao za zaštitu spomenika kulture. Radovi su izvođeni 1963, 1967, 1970, 1971, 1974. i 1982. godine. Tako je ta crkva ostala do danas još neistražena do kraja i zbog toga ta istraživanja nisu objavljena.

Dosad je bila razmatrana u nekoliko navrata u pregledima raznolikih tlocrta ranokršćanskih bazilika i crkava u Dalmaciji.¹ Osim po svojim tipološkim značajkama jednobrodne građevine složena tlocrta, ona ulazi u značajan skup ranokršćanskih bazilika na Braču, one u Povljima,² Sutivanu,³ Supetru⁴ te još neistražene na Mirju iznad Postira⁵ i Sv. Stjepana na groblju u Pučišćima, manje crkve Sv. Jadre nad Splitskom⁶ i možda jedne crkve pod današnjom župskom crkvom u Postirama.⁷ Malo se gdje nalazi tolika gustoća ranokršćanskih crkava na tolikom prostoru, što ukazuje na još nedovoljno osvijetljen život Brača u kasno-rimskom razdoblju.

¹ D. Vrsalović, Spomenici otoka Brača, Pretpovijest i Stari vijek, Brački zbornik 4, Supetar 1960, 95–97; F. Bulić, Ritrovamenti antichi cristiani a Lovrečina di Postire sull'isola Brazza, *Bulletino di archeologia e storia dalmata* XXXII, Split 1909, 38; I. Fisković, O ranokršćanskoj arhitekturi na otocima Braču i Šolti, *Arheološki radovi i rasprave VIII-IX*, Zagreb 1982, 171; Sandro Piussi, *Le basiliche cruciformi nell'area adriatica*, *Antichità toadriatiche*, Udine 1978, 470, fig. 16.

² I. Ostojić, Starokršćanska bazilika s krstionicom i rimski spomenici u Povljima na Braču, Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji 12, Split 1960, 5–19; *Isti*, nastavak istraživanja starokršćanske bazilike i krstionice u Povljima, Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji 13, Split 1961, 5–44.

³ D. Vrsalović, n. dj., 94; C. Fisković, Historički i umjetnički spomenici na Braču, Brački zbornik 1, Split 1940, 25.

⁴ Istraživanja je proveo Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture 1979/80. godine kada je otkriven i konzerviran i mozaik. J. Jeličić, Otkriće ranokršćanske bazilike s mozaikom, *Slobodna Dalmacija* 27. X 1979.

⁵ D. Domančić, Spomenici otoka Brača, Srednji vijek, Brački zbornik 4, Supetar 1960, bilj. 49; E. Marin, Starokršćanska oltarna pregrada na Mirju nedaleko Postira, Prilozi povijesti umjetnosti 21, Split 1980, 85–90.

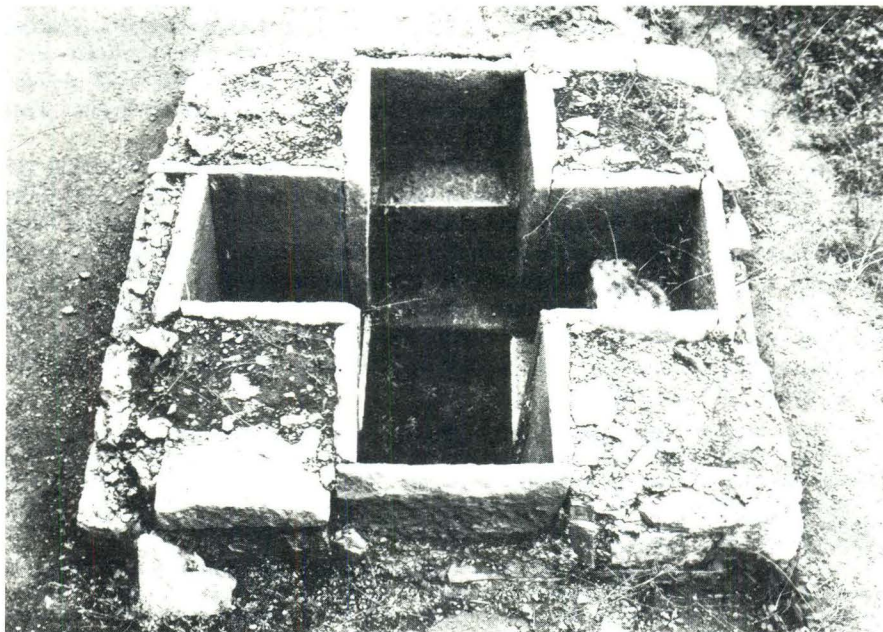
⁶ Na prostoru oko župske crkve u Postirama nađen je 1963. godine prag vrata koji oblikom spada u rimsko razdoblje. Obzirom na običaj nastavka korištenja posvećenog mjesta kod gradnje kasnijih crkava, kao što je to slučaj u Povljima, Supetru, Sutivanu i Pučišćima na samom Braču, to se može isto pretpostaviti i za postirsku župsku crkvu da leži na ostacima ranokršćanske crkve, pogotovo što Postira ulazi u gusti niz tih crkava na sjevernoj obali Brača. E. Marin, Postire – starokršćanski kapitel, *Arheološki pregled* 19, Beograd 1977, 155.

U siječnju je 1982. godine pronađena stopa stupića kasnorimskog razdoblja u dvoru kuće Bariše Jadrijevića u Donjem Humcu koja je svojstvena ranokršćanskim crkvama. Živi slijed gradnje današnje župske crkve u tom selu od predromaničke do romaničko-gotičke s freskom Deizisa iz XIV stoljeća možda može ukazati za još raniju tradiciju posvećenog mjesta pod tom crkvom. (D. Domančić, n. dj., 136–137).

⁷ D. Vrsalović, n. dj., 97–98.

Sada se objavljuje samo oblik krsnog zdenca lovrečinske crkve koji uvelike pridonosi poznavanju cjelovita oblika, posebno gornjeg dijela tih zdenaca koji su uglavnom okrnjeni u svojoj cjelini ili se nisu uspjeli povezati svi ulomci nađeni u krstionicama, a koji su bili dijelovi nadgrađa.

Za razliku od povaljske krstionice koja je sagrađena kao posebna zgrada, četvorina izvana i osmerokut iznutra,⁸ krstionica u Lovrečini smještena je u pačetvorinastom prostoru vezanom uz sjevernu stranu crkve kao njen sastavni dio.⁹ Međutim, sam krsni zdenac ima istu konstrukciju kao onaj u Poveljima.

Lovrečina, krsni zdenac nakon istraživanja

Križni oblik jednakih krakova sastavljen je od monolitnih kamenih ploča, tri za svaki krak križa, koje su s unutrašnje strane obrađene na sitnu zubaču i debljine od 4,5 do 8 cm. Razlika je samo u tome što te ploče u Poveljima sežu do razine pločnika krstionice, a one u Lovrečini do ruba zidanog podanka krsnog zdenca nad pločnikom. Ploča dna zdenca u Poveljima ima rupu za otjecanje vode, a ona u Lovrečini to nema.

⁸ O dataciji krstionice u Poveljima Ivanka Nikolajević proizvoljno određuje da je nastala prije bazilike obzirom na njenu tipologiju, iako su očite građevinske povezanosti u strukturi zidova tog sklopa, kao što napamet navodi da je od povaljske bazilike sačuvan samo istočni apsidalni zid, a sačuvani su skoro svi zidovi uokolo. *I. Nikolajević*, *Ranohrišćanske krstionice u Jugoslaviji*, Zbornik radova Vizantološkog instituta 9, Beograd 1966, 238.

⁹ Po obliku bi prostora lovrečinska krstionica spadala u tip »krstionice u prostoru« prema rasporedu koji je načinio Duje Rendić-Miočević, svrstavajući ih u one smještene u jednostavnom četvrtastom prostoru. *D. Rendić-Miočević*, *Battisteri in ambienti rurali nell'Adriatico orientale, Corsi di cultura sull'arte ravennate e bizantina*, Ravenna 1972, 284.

Stepenice u Lovrečini idu prema južnoj, zapadnoj i sjevernoj strani, za razliku od onih u Povljima koje idu sjever – jug. U Lovrečini se čini da je umetnut jedan kamen na svakoj strani da bi se smanjila visina stepenice. Onaj na južnoj strani ima uglasti žlijeb koji je možda tu zato što je upotrebljen kamen ranije nepoznate namjene s takvim usjekom.¹⁰ Podanak se krsnog zdenca uzdiže oko

Lovrečina, krsni zdenac nakon konzervacije

38 cm iznad pločnika krstionice, a bio je pokriven kamenim poklopnica debljine od 10 do 12 cm. Zidan je od nepravilna kamena i bio je ožbukana. To potvrđuje i trag žbuke koja se svija od vodoravne površine pločnika koji je također izrađen od žbuke. Podanak je četvrtasta tlocrta u koji je upisan križ zdenca.

¹⁰ Raspored stepenica zapad – jug – sjever u Lovrečini potvrđuje pretpostavku Branka Gabričevića da smještaj stepenica u krsnom zdenca nema odlike različitosti obreda kako je htio Eynar Dyggve. B. Gabričević, *Piscine battesimali cruciformi scoperte recentemente in Dalmazia*, Akten des VII. Internationalen Kongresses für Christliche Archäologie, Trier 1965, 539–541; E. Dyggve, *History of Salonitan Christianity*, Oslo 1951, 53–54.

Poklopnice nad podankom bile su izrađene od više dijelova kamena. Četvorine među krakovima križa bile su pokrivene jednom pločom koja nije uvijek sezala do rubova pa je još dodavana uža ploča, a površina između njih, na kraju krakova križa, bila je pokrivena jednom uskom pločom. Na velikim pločama na četiri kuta podanka bila je rupa za usađivanje trna koja je odgovarala rupi za trn u stopi stupa. Prema odnosima tih rupa mogao se utvrditi oblik nadgrađa tog krsnog zdenca.

Na četiri kuta podanka bio je po jedan stup sa stopom i glavicom izrađen od jednog komada kamena. Glavica je sastavljena od četiri stilizirana glatka lista na kutovima nad kojima se na pročelnim stranama javlja dvostruka vijuga. Po entazisu stupa, iako nepravilnom, mogla se utvrditi njegova visina koja iznosi oko 185 cm. U glavicama su rupe s dvije strane s tragovima željeza u njima s olovom koje je učvršćivalo željezo, što ukazuje da je među stupovima bila utaknuta željezna šipka koja je mogla nositi zastor.

Lovrečina, kapitel ciborija krstionice

U prostoru krstionice nađeni su ti stupovi i poklopnice¹¹ i s njima tri kamene grede presjeka (25×25 cm one s križem i 20×25 cm bez njega), od kojih dvije na sredini imaju reljefni križ trokutnih proširenja završetka krakova. Zasjeći na krajevima tih greda ukazuju na njihovo međusobno spajanje u četverokut, a te mjere odgovaraju razmaku stupova. Rupe na gornjoj strani greda bile su za njihovo spajanje željeznim sponama, dok se za rupe na sredini greda

¹¹ Nađene su dvije glavice i četiri stope od kojih jedna krnja.

s gornje strane ne može naći odgovarajuće rješenje.¹²

Dakle, na stupovima su bili postavljeni ti kameni arhitravi, a križevi su najvjerojatnije bili usmjereni istok-zapad, na pročelnoj i začelnoj strani. Za takav smještaj greda s križevima jedne nasuprot drugoj svjedoči njihova jednaka veličina naprama manjim gredama koje su dolazile na dvije druge strane. Što je bilo iznad arhitrava nije se moglo utvrditi.

Lovrečina, greda ciborija krstionice

Kamen koji je upotrebljen za taj lovrečinski ciborij pokazuje na svježem lomu osebujnu tamnosmeđesivu boju. To je onaj uvijek isti kamen koji je upotrebljavan za crkveni kameni namještaj u ranokršćanskim crkvama u srednjoj Dalmaciji i koji se brao u rimskim kamenolomima podno Škripa i to baš u kamenolomu Stražišću.¹³ Od tog je kamena izrađen i trokutni reljef križa s ovcima izvađen 1962. godine u luci Splitske, a namijenjen luneti vrata neke ranokršćanske bazilike u srednjoj Dalmaciji.¹⁴ Taj je reljef nedvojbeno rađen u tom škripskom kamenolomu jer je u more dospio ili pri ukrcaju u brod ili je odbačen zbog loma kamena.

Po tome škripski kamenolomi imaju posebno značenje za izradu crkvenog kamenog namještaja u ranokršćanskim crkvama srednje Dalmacije, jer je skoro pravilo da se taj kamen upotrebljavao za to. On je svježe obrađen imao zagasitu smeđesivu boju koja je vjerojatno odgovarala tadašnjem ukusu naručilaca.

Na osnovi saznanja o obliku krsnog zdenca u Lovrečini, odnosno njegova nadgradnja, mogao se dijelom obnoviti i krsni zdenac u krstionici u nedalekim Povljima na Braču.¹⁵

Za povaljski krsni zdenac nije se našlo ulomaka za rekonstrukciju ciborija, što je i prirodno kad je povaljska krstionica ostala u upotrebi u srednjovjekovnoj crkvi povaljskog benediktinskog samostana, a krsni zdenac kasnije postao grobnica povaljskog pustinjaka sv. Ivana.¹⁶

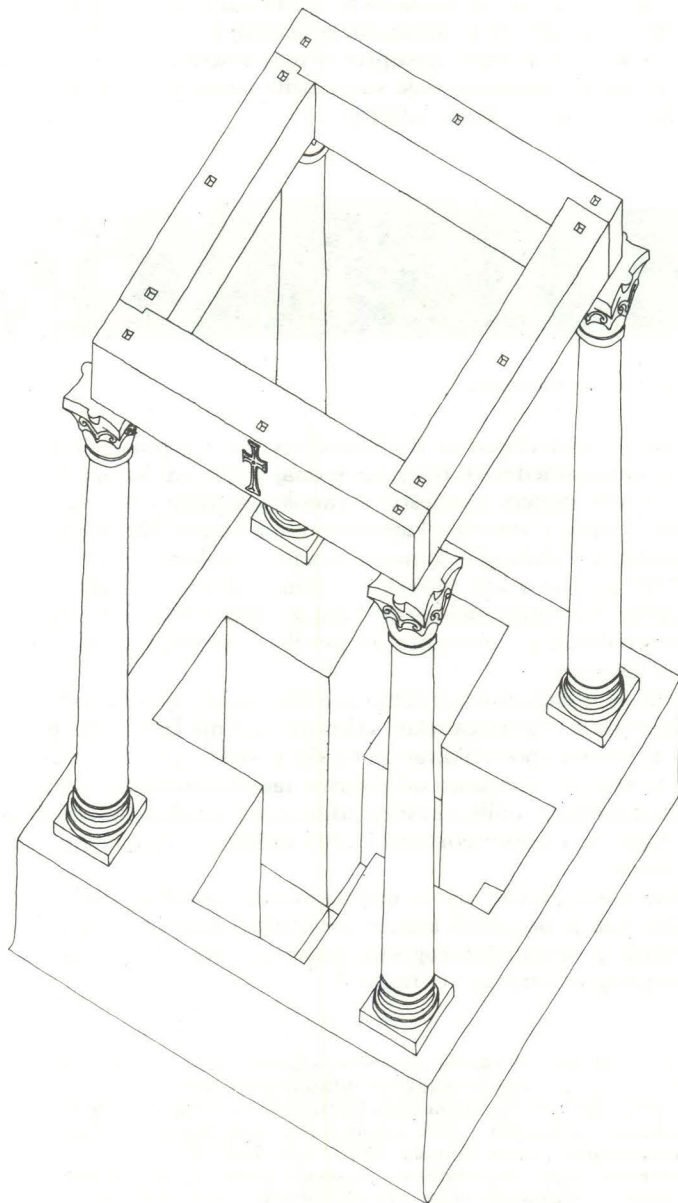
¹² Možda su u njih bile učvršćene poprečne željezne spone koje su vezivale kamene grede ili je pak to trag učvršćenja nekakvog piramidalnog završetka.

¹³ F. Bulić, *Materiale e provenienza della pietra delle colonne, nonché delle svingi del Palazzo di Diocleziano a Spalato e delle colonne ecc. delle basiliche cristiane a Salona*, *Bulletino di archeologia e storia dalmata* XXXI, Split 1908, 87.

¹⁴ N. Cambi, *Krist i njegova simbolika u likovnoj umjetnosti starokršćanskog perioda u Dalmaciji*, *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku* LXX-LXXI, Split 1968–1969, 86, tb XIX/4. Za ukrašavanje luneta vrata ranokršćanskih crkava vidi: J. Jeličić – G. Nikšić, *konzervacija ranokršćanske crkve u Ublima*, *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske* 6 (u tisku).

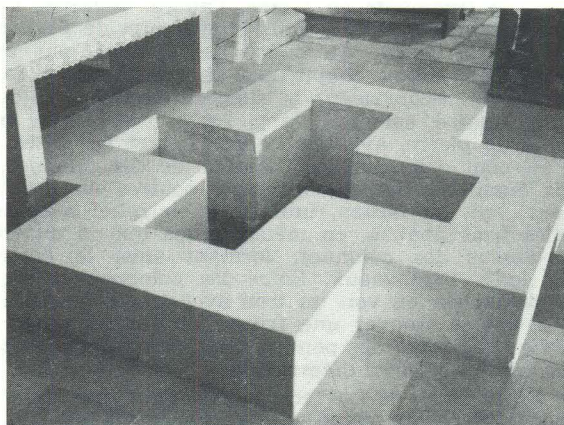
¹⁵ D. Domančić, n. dj., bilj. 35.

¹⁶ I. Ostojić, *Benediktinska opatija u Povljima na otoku Braču*, Split 1934, 24–27.

Lovrečina, krsni zdenac, aksonometrija

Možda nejasna vijest u pohodu hvarskog biskupskog vikara Pietra Moravija 1627. godine o postojanju neke kamene ograde sa stupićima oko groba tog povaljskog sveca označava trag ranokršćanskog ciborija, ukoliko to nije barokna ograda sa stupićima.¹⁷

◉ Povlja, rekonstrukcija krsnog zdenca

Međutim, kod radova oko premiještanja baroknog glavnog oltara iz XVIII stoljeća u povaljskoj župskoj crkvi, koji su izvedeni 1975. godine kada je taj oltar u cjelini smješten u sjevernu kapelu crkve, otkriveni su tragovi podanka krsnog zdenca. Na pločniku krstionice od žbuke uočeni su tragovi tlocrta križa koji paralelno na udaljenosti od oko 40 cm prati tlocrt križa zdenca. Žbuka se na tim rubovima od vodoravne zaglađene površine pločnika zavrće prema okomitim stranama podanka zdenca. Žbukani pločnik krstionice ostao je sada pod novim kamenim pločnikom koji je postavljen pri radovima konzervacije krstionice 1962. godine, budući da u upotrebi crkve nije mogao ostati otkriven. Prema tragu tog tlocrta podignut je u sadašnjoj obnovi podanak zdenca i ožbukani, prateći iznutra obris krsnog zdenca. Time se nastojalo barem dijelom pokazati oblik podanka povaljskog krsnog zdenca kojemu se ne zna visina ni obrada površina.

Različitost izgleda krsnog zdenca između Povlja i Lovrečine ukazuje na slobodu odbira oblika pri gradnji ranokršćanskih zdanja. Očita je i različitost arhitektonskog oblika i načina zidanja tih dviju crkava na tako maloj udaljenosti na istom otoku, što sve ukazuje na veliku raznolikost utjecaja koji su se mijesali pri tim gradnjama.

¹⁷ Vizitacija Pietra Moravija 22. VII 1627, Biskupski arhiv Hvar – »Habetur in medio loculum, ut refertur S. Joannis, quod clauditur balaustris lapideis circum circa.«

FONTS BAPTISMAUX DE L'ÉGLISE PALÉOCHRÉTIENNE
DE LOVREČINA (ÎLE DE BRAČ)

Davor Domančić

Sur la base de fragments en pierre, l'auteur a réussi à restituer l'apparence de la partie supérieure des fonts baptismaux de l'église paléochrétienne de Lovrečina (île de Brač). Au cours des fouilles, ont été trouvés, dans l'espace du baptistère, deux chapiteaux et quatre bases correspondant aux dalles retrouvées qui recouvraient le support s'élevant au-dessus de la cuve baptismale. Les quatre colonnes de la partie supérieure ont été exécutées en un seul bloc de pierre, avec les chapiteaux et les bases. D'après l'entasis des colonnes on peut déterminer la hauteur de ces colonnes. Sur l'espace du baptistère ont aussi été découvertes trois poutres en pierre dont deux, de même grandeur, ont, au milieu, une croix en relief avec les bras terminés en triangle. Ces trois poutres, en même temps que la quatrième manquante, reposaient au-dessus des colonnes, formant ainsi le ciborium (baldaquin) au-dessus des fonts baptismaux. Entre les colonnes, pendaient vraisemblablement des rideaux car on voit un trou avec traces de fer, lié par du plomb, d'après quoi devait se trouver une tringle en fer soutenant les rideaux. Les trous à la partie supérieure des poutres témoignent d'une certaine construction liée par du fer, qui n'a pu être déterminée.

Les fonts baptismaux de Lovrečina présentent une croix aux bras d'égale longueur, inscrite dans un carré qui s'élève au-dessus du pavement. C'est grâce à cela qu'on a pu reconstituer aussi l'aspect des fonts baptismaux de la basilique paléochrétienne à Povelja — sur la même île — avec cette différence qu'on y a trouvé des traces de crépi sur le pavement, qui se continuaient sur les côtés perpendiculaires de la base, laquelle, d'après cela, était surélevée par rapport au pavement, se différenciant en ce qu'elle était en forme de croix.